

DAŽNIAUSIOS LEKSIKOS IR SINTAKSĖS KLAIDOS
TECHNIKOS MOKSLO KALBOJE

Dalia Gedzevičienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

El. paštas: daliacern@yahoo.com

Santrauka. Straipsnyje aptariamos dažniausios leksikos ir sintaksės klaidos, kurios daromos mechanikų rašant mokslinius straipsnius: nevertotini vertiniai, semantizmai, svetimybės, linksnių ir prielinksnių vartojimo klaidos. Aiškinamos netaisyklingos vartosenos priežastys, pateikiami klaidų pavyzdžiai, rasti šiam mokslo leidiniui pateiktuose darbuose, ir siūlomi jų taisymo būdai (skliaustuose po lygybės ženklo (=) nurodomas taisyklingas variantas).

Reikšminiai žodžiai: leksikos klaida, sintaksės klaida, semantizmas, vertinys, svetimybė.

Įvadas

Redaguojant Vilniaus Gedimino technikos universiteto Mechanikos fakulteto įvairių specialybių studentų ir dėstytojų (biomechanikų, mechanikų, medžiagų ir suvirinimo inžinierių, poligrafų, pramonės inžinierių ir vadybininkų) šiam leidiniui pateiktus straipsnius išryškėjo kalbos kultūros klaidos, būdingos ne vienam straipsniui, o besikartojančios ir kituose šios srities mokslo darbuose. Šiame straipsnyje sugrupuotos ir išskirtos dažniausios leksikos ir sintaksės klaidos. Straipsniu siekta parodyti netaisyklingos žodžių, žodžių junginių ir gramatinių formų vartosenos pavyzdžius, paaiškinti klaidų priežastis ir pateikti taisyklingų sakinių pavyzdžius.

Leksikos klaidos

Leksika yra kalbos žodžių visuma, tad netinkamai parinkti ir vartojami žodžiai yra leksikos klaidos. Jos skirstomos į tris grupes: nevertotini vertiniai, semantizmai ir neteiktinos svetimybės.

Iš leksikos klaidų bene „populiariausia“ mokslininkų kalboje yra nevertotinių vertinių grupė. Nevertotini vertiniai, dar vadinami vertalais, neteiktinaisiais vertiniais, – tai nekūrybiškai, netinkamai arba be reikalo išsiversti žodžiai, kuriems pakeisti paprastai yra savų (Šukys 2006).

Vienas iš tokių plačiai paplitusių verstinių veiksmažodžių yra *įtakoti*. Tai rusų kalbos žodžio *влият* vertinys. Lietuvių kalboje vartojamas abstraktas *įtaka*. Šis žodis yra taisyklingas, bet iš abstraktų su priesaga *-oti* veiksmažodžiai nedaromi, todėl priesaginis vedinys *įtakoti* yra nevertotinas. Taigi kai norima pasakyti, kad kas yra ko

nors priežastis, veiksny, turi sprendžiamą reikšmę ar didelę įtaką, vietoj vertalo *įtakoti* reikėtų vartoti žodžius ar žodžių junginius *lemti*, *veikti*, *paveikti*, *daryti įtaką*, *turėti įtaką* ar *įtakos*, *formuoti*, *daryti poveikį* ar pan. Pavyzdžiui: *Siurbtuvo efektyvumą įtakoja (=lemia) siurbimo greitis ir slėgis*. Tyrimo tikslas – nustatyti, kokie intelektinės nuosavybės apsaugos aspektai labiausiai įtakoja (=daro didžiausią įtaką) farmacijos pramonei. *Vizualinis aplinkos suvokimas įtakoja žmogaus pušiausvyros stabilumą (=turi įtakos žmogaus pušiausvyros stabilumui)*.

Antra leksikos klaidų grupė – tai semantizmai, arba žodžiai, pavartoti netinkama reikšme. Dažniausiai taip atsitinka dėl kitų kalbų poveikio, kai perimama svetimios kalbos atitinkamo žodžio reikšmė, nebūdinga mūsų kalbai. Svetimos įtakos paprastai paveikia šalutines žodžio reikšmes, o pagrindinė reikšmė lieka nepažeista (Paulauskienė 2004). Taigi anksčiau aptarti nevertotini vertiniai nuo semantizmų skiriasi tuo, kad neturi nė vienos norminės reikšmės ir niekur netinka, o žodis, pavartotas ne ta reikšme, vadinamasis semantizmas, visada turi ir norminių reikšmių.

Vieni dažniausių semantizmų technikos mokslo kalboje – *iššaukti* ir *paduoti*. Veiksmažodis *iššaukti* vartojamas dviem reikšmėmis. Visų pirma galima „iškviešti ką nors iš kur nors“, pavyzdžiui: *Jį iššaukė iš posėdžio*. Antroji norminė šio žodžio reikšmė – „pajėgti šaukti“, pavyzdžiui: *Prarado balsą, nebeiššaukia*. Tačiau *iššaukti* nevertojamas ko nors sukėlimo, priežasties sudarymo reikšme ir tokiais atvejais taisomas veiksmažodžiu *sukelti* (Kanceliarinės kalbos patarimai 2002). Pavyzdžiui: *Nukrypus nuo optimalių terminio apdorojimo parametrų iššaukiama (=sukeliama) metalo savybių degradacija*.

Veiksmažodis *paduoti* vartotinas paprasto davimo reikšme, taip pat gali reikšti prašomojo ar reikalaujamojo rašto įteikimą ar net šiaip reikalavimą, pavyzdžiui, *paduoti prašymą, skundą* ir pan., galima *paduoti į teismą* (Kanceliarinės kalbos patarimai 2002). Tačiau *paduoti* neteiktinas reikšme „tiekti“, taip pat *paduoti* neretai išstumia tam tikram veiksmui įvardyti labiau tinkančius kitus konkrečius veiksmažodžius. Pavyzdžiui: *Jis pradedo veikti padavus (=tiekiant) papildomą viršslėgį. Rūšiavimas hidrociklone su paduodama papildoma (=su papildomai tiekiamą; su papildoma) oro srove. Į jį buvo paduodamas (=siunčiamas) įvairių dažnių sinusinės formos signalas.*

Nemažai klaidų daroma vartojant veiksmažodį *užduoti* ir įvairias jo formas (dalyvį, padalyvį, pusdalyvį). Šis žodis turi daug norminių reikšmių, tačiau technikos mokslo kalboje dažnai į akis krinta neteiktina šio veiksmažodžio vartosena. Kai atliekamas vienoks ar kitoks tyrimas, bandymas, jam vykti dažnai sudaromos tam tikros sąlygos. Būtina prisiminti, kad šios įvairios sąlygos (tam tikri parametrai, svoris, greitis, slėgis, temperatūra, koncentracija, krūvis ir pan.) ne užduodamos, o nustatomos ar pasirenkamos. Taigi *užduoti* nevartotinas reikšme „nustatyti“, taip pat „pasirinkti“, o dalyvis *užduotas*, *-a* – reikšmėmis „nustatytas, *-a*, reikiamas, *-a*, numatytas, *-a*, pasirinktas, *-a*“. Pavyzdžiui: *buvo registruojamas arterinio kraujo spaudimo pokytis prie užduotos apkrovos (=esant nustatytai apkrovai) kintant laikui. Nagrinėjamas širdies susitraukimų dažnis ir arterinis kraujo spaudimas užduodant (=nustatant) fizinę krūvį tik vyrų arba tik moterų amžiaus grupėse. Kartais atsižvelgiant į kontekstą užduoti keičiamas konkretesniu veiksmažodžiu, pavyzdžiui: *Apkrova buvo užduodama (=matuojama) vatais.**

Neretai svetima reikšme pavartojamas veiksmažodis *tenkinti*. Norminė šio žodžio reikšmė yra „daryti ko prašoma, pageidaujama ar apskritai ko reikia“, pavyzdžiui: *Bus tenkinami žmonių prašymai* (Kanceliarinės kalbos patarimai 2002). Tačiau *tenkinti* nevartotinas reikšme „atitikti“, todėl tokius sakinius reikėtų taisyti: *Rezultatas netenkina (=neatitinka) kokybės reikalavimų.*

Dar viena dažnesnių reikšmės klaidų susijusi su būdvardžiu *pilnas*, *-a* ir priešveiksniu *pilnai*. Pagrindinė šio būdvardžio reikšmė yra „pripildytas, *-a*“, tačiau jis nevartotinas reikšme „visas, *-a*“, „visiškas, *-a*“, o priešveiksniu *pilnai* – ten, kur reikia *visai* ar *visiškai*. Pavyzdžiui: *Pasiektas pilnas (=visiškas) įvirinimas. Pavyzdžiai laikomi termostate, kol pilnai (=visiškai) išdžiū.*

Trečia leksikos klaidų grupė – tai neteiktinos svetimybės. Mokslo kalboje šiai klaidų grupei dažniausiai atstovauja įvairūs terminai, kurie mūsų kalbai yra svetimi

ir nereikalingi, nes turi taisyklingus lietuviškus atitikmenis. Straipsnyje dėl vietos stokos neįmanoma išvardyti visų neteiktinų terminų ir kitų svetimybų, štai tik keletas dažnesnių: *kronšteinas* (=iškyša), *ežektorius* (=čiurkšlinis siurblys), *dempferis* (=slopintuvas), *skenuoti, skanuoti* (=nuskaityti), *skaneris, skeneris* (skaitytuvas, žvalgytuvas, *skleistuvas*), *kaštai* (=sąnaudos).

Sintaksės klaidos

Sintaksės klaidos – tai klaidingai sudaryti ar netinkamai vartojami žodžių junginiai, taip pat netaisyklingai sudaryti ir netinkamai vartojami sakiniai (Šukys 2006).

Pastaruoju metu mokslo kalboje labai gausu veiksmažodinių daiktavardžių su priesagomis *-imas* ir *-ymas*. Šie veiksmažodžių pavadinimai, arba veiksmažodžių abstraktai, – tai daiktavardžiai, su priesagomis ir galūnėmis padaryti iš veiksmažodžių ir reiškiantys veiksmą ar būseną. Tokie vediniai darybos požiūriu yra taisyklingi, ir juos vartoti nėra klaida. Deja, šie daiktavardžiai kalbą sunkina ir kanceliarina, todėl juos vartoti reikėtų itin saikingai ir apgalvotai – tik tuomet, kai be jų iš tiesų neįmanoma išreikšti minties lietuvių kalbai labiau įprastomis veiksmažodžio formomis. Teiginys, apkrautas veiksmažodiniais daiktavardžiais su priesagomis *-imas* ir *-ymas*, neretai tampa vargiai suprantamas. Tokius sakinius reikėtų taisyti. Kartais iš viso galima atsisakyti kai kurių abstrakčiųjų daiktavardžių, ir dėl to nė kiek nenukenčia teiginio prasmė. Pavyzdžiui: *Stabilaus taško padidėjimo gavimas (=Stabilus taško padidėjimas) yra pagrindinis veiksnys, leidžiantis gerai atgaminti pustonius. Taško padidėjimo priežastis yra slankumas, kurio pasireiškimas (=kuris) priklauso nuo dažų kiekio. Geros atspaudos kokybės siekimas (=Gera atspaudos kokybė) yra vienas pagrindinių poligrafijos tikslų. Atsižvelgiant į kontekstą konstrukcijas su veiksmažodiniais daiktavardžiais reikėtų keisti veiksmažodžio formomis (asmenuojamosiomis, padalyviu, bendratimi), šalutiniu sakiniu ar dar kitaip, pavyzdžiui: *Šiuo metu Lietuvoje didėja galvanizacijos technologijų naudojimas (=vis daugiau naudojama galvanizacijos technologija). Spausdinimas buvo atliekamas (=buvo spausdinama) dešimtis spalve spausdinimo mašina.**

Bene daugiausia klaidų daroma vartojant veiksmažodinių daiktavardžių naudininką ir vietininką. Kai reiškiamas paskirtis su aiškiu tikslo atspalviu, veiksmažodinių daiktavardžių (ypač su priesaga *-imas*) **naudininkai** vengtini (Šukys 2006). Vietoj tokių griozdiškų konstrukcijų vartotina veiksmažodžio bendratis, o kur reikia – naudininkas su bendratimi. Pavyzdžiui: *Spalvų mata-*

vimui ir palyginimui (=Spalvoms matuoti ir palyginti) naudotas spektrofotometras. Stendo kūrimui (=Stendui kurti) panaudota tiksli mašina. Oro siurbimui (=Orui siurbti) naudojama klasikinė schema. Sistemos žadinimui (=Sistemai žadinti) naudotas elektromagnetinis vibratorius. Kartais tokias konstrukcijas reikėtų keisti padalyviu (su bendratimi), pavyzdžiui: Ežektoriaus darbo suaktyvinimui (=Norint suaktyvinti čiuurkšlinio siurblio darbą) tikslinga panaudoti viršslėgį. Gauti duomenys naudingi tyrimo rezultato vertinimui (=vertinant tyrimo rezultata).

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad tokios naudininko klaidos neretai pasitaiko, kai sakinyje vartojamas veiksmažodis *naudoti* ir įvairios jo formos. Būtina pabrėžti, kad netaisyklingai vartojamas ne šis veiksmažodis, o prie jo prišlieta veiksmažodinio daiktavardžio konstrukcija.

Taip pat dažnai klystama vartojant veiksmažodinių daiktavardžių **vietininką**. Abstraktai su priesaga *-imas* nusakant reiškimosi sritį vengtini (Šukys 2006), sakinyje jie keičiami veiksmažodžio formomis. Pavyzdžiui: *Pusiasvyros valdyme dalyvauja (=Pusiasvyrą valdo) šios sistemos. Tokios savybės sudaro sunkumų šių plėvelių laminavime (=šias plėveles laminuojant).*

Iš netaisyklingos vietininko vartosenos dar galima išskirti junginius *leistinose ribose, normos ribose*. Jie neteiktini reikšti būsenai, būviui, požymiui ar būdai ir taisomi atsižvelgiant į kontekstą, pavyzdžiui: *Nukrypimai nuo etalono yra leistinose ribose (=leistino lygio; nedideli).* Taip pat didelė klaida yra vartoti šiuos vietininkus: *eigoje, pasėkoje, metų bėgyje, eilėje atveju*. Pavyzdžiui: *Tempimo stiprumas matavimo eigoje yra nuolat fiksuojamas (=Matuojant; Matavimo metu nuolat fiksuojamas tempimo stiprumas). Pasėkoje turi būti keičiamas dėl to, metų bėgyje – bėgant metams, o daugelyje atveju – daugeliu atveju, dažniausiai ar pan.*

Technikos mokslo kalboje dažniausiai netaisyklingai vartojami šie trys prielinksniai: *prie, nuo, virš*.

Prielinksnio **prie** konstrukcijos dažniausiai reiškia vietą šalia, netoli ko arba vietą, į kurią kryptama, pavyzdžiui: *Jie gyveno prie ežero.* Tačiau *prie* konstrukcijos nevertotinos būdo, priežasties, sąlygos ir nuolaidos aplinkybėms reikšti (Šukys 2006). Klaidingos vartosenos pavyzdžiai: *Prie minimalių debitų (=Esant minimaliems debitams) vanduo prisotinamas nepakankamu deguonies kiekiu. Buvo registruojamas arterinio kraujo spaudimo pokytis prie užduotos apkrovos (=esant tam tikrai apkrovai). Pakuotės išsilaminavimo problema prie gana aukštų temperatūrų (=esant gana aukštai temperatūrai).*

Tokią netaisyklingą prielinksnio *prie* vartoseną lėmė rusų kalbos įtaka. Minėtos konstrukcijos lietuvių kalbai nebūdingos, jos pažodžiui išsiverstos iš rusų kalbos. Kaip matyti iš nurodytų pavyzdžių, šie sakiniai taisomi pasitelkiant padalyvį.

Vis dar pasitaiko prielinksnio **nuo** klaidų, kai jis vartojamas su valymo arba atliekų šalinimo veiksmažodžiais, pavyzdžiui: *Paviršius nuvalytas ir pašlifluotas nuo nešvarumų (=Paviršius nuvalytas ir pašlifluotas; Paviršius nuvalytas ir nuo jo pašlifluoti nešvarumai).* Jeigu šio sakinio netaisytume, tai reikėtų, kad nešvarumai yra apačioje, o paviršius – virš jų, nes, anot sakinio autoriaus, paviršius pašlifluotas nuo nešvarumų. Vis dėlto, matyt, norėta pasakyti, kad ne paviršius nuvalytas nuo nešvarumų, o atvirkščiai – nešvarumai nuvalyti nuo paviršiaus.

Virš konstrukcijomis dažniausiai nusakoma vieta, aukščiau kurios kas yra ar vyksta, pavyzdžiui: *Dokumente pavadinimas rašomas virš datos.* Tačiau prielinksniumi *virš* nedera reikšti kiekio, svorio, atstumo ir laiko trukmės viršijimo, tokiu atveju jis keistinas prielinksniumi *per* ar *daugiau nei*, pavyzdžiui: *Visų pirma buvo nufiltruojamos dedamosios virš 5000 Hz (= daugiau nei 5000 Hz dedamosios).*

Dar viena dažnesnių sintaksės klaidų moksliniuose straipsniuose – neteiktini daiktavardžio **pagalba** įagininko vartosenos atvejai. Moksliniai tyrimai dažnai atliekami pasitelkiant įvairius prietaisus ir įrenginius, vis dėlto neretai rašoma, kad tyrimai ar bandymai atliekami *prietaisų pagalba* – šis pasakymas pažodžiui išsiverstas iš rusų kalbos (*pri pomošči*). Tokios nenorminės konstrukcijos išplito sovietmečiu, kai rusų kalbos pavyzdžiu daiktavardžio *pagalba* įagininkas virto polinksniu ir juo pradėta reikšti veiksmo atlikimo priemonė. Tačiau lietuvių kalbai šie junginiai nebūdingi, svetimi, todėl jų reikėtų vengti. Tad norint įvardyti veiksmo priemonę vietoj tariamojo polinksnio derėtų vartoti arba priemonės įagininką, arba konstrukciją *su kuo*, kartais – neasmenuojamas veiksmažodžio formas (pusdalyvį, padalyvį) ar keisti visą sakinį. Pavyzdžiui: *Rotametro ir anemometro pagalba (=Rotametro ir anemometru) nustatomas siurbiamo oro kiekis. Akcelerometrų pagalba (=Akcelerometrais) nustatomi kūno segmentų judėjimo greičiai. Tokios objekto analizės pagalba (=Pasitelkus tokią objekto analizę) įmanoma nustatyti daugelį įrangos defektų. „Forex“ valiutų rinkos pagalba jie siekia asmeninių tikslų (=„Forex“ valiutų rinką jie naudoja asmeniniams tikslams).*

Dažna sintaksės klaida mokslo darbuose, įtraukta į didžiųjų kalbos klaidų sąrašą, – klaidingai vartojama

bendraties su jungtuku kad. Taigi būtina prisiminti, kad šalutiniuose sakiniuose bendratis su jungtuku *kad* nevertotina tikslui ir priešasčiai reikšti. Šie sakiniai paprastai taisomi *kad* keičiant neasmenuojamosiomis veiksmažodžio *norėti* formomis. Kadangi moksliniame tekste sakiniai dažniausiai yra beasmeniai, tad vietoj *kad* vartojamas padalyvis *norint*. Pavyzdžiui: *Kad divalentę geležį paversti į trivalentę (=Norint divalentę geležį paversti į trivalentę), ją būtina papildomai oksiduoti. Tam, kad padidinti klijų stiprumą (=Norint padidinti klijų stiprumą), reikia didinti klijų kiekį. Būtina imtis visų įmanomų prevencijos priemonių, kad užtikrinti (=norint užtikrinti) patikimą įrenginio darbą.*

Išvados

Iš leksikos klaidų technikos mokslo kalboje vyrauja nevertotini vertiniai. Vienas iš tokių ypač paplitusių verstinių veiksmažodžių yra *įtakoti*. Antra leksikos klaidų grupė – semantizmai, arba žodžiai, pavartoti netinkama reikšme. Vieni dažniausių semantizmų technikos mokslo kalboje – *iššaukti* ir *paduoti*, taip pat netaisyklingai vartojamas veiksmažodis *užduoti* ir jo formos, veiksmažodis *tenkinti*, būdvardis *pilnas*, *-a* irrieveiksmis *pilnai*. Trečia leksikos klaidų grupė – neteiktinos svetimybės, joms mokslo kalboje paprastai atstovauja svetimai, neteikti terminai.

Bene daugiausia sintaksės klaidų daroma vartojant veiksmažodinius daiktavardžius su priesagomis *-imas* ir *-ymas*. Dažniausiai klystama vartojant šių abstraktų naujininką (kai reiškiami paskirtis) ir vietininką (kai nuskaitoma reikšimosi sritis).

Iš netaisyklingos prielinksnių vartosenos gausa išsiskiria šie trys prielinksniai: *prie*, *nuo*, *virš*. Būtina prisiminti, kad *prie* konstrukcijomis nereiškiamos būdo, priežasties, sąlygos ir nuolaidos aplinkybės. Prielinksnis *nuo* netaisyklingai vartojamas su valymo ir atliekų šalinimo veiksmažodžiais, o prielinksniu *virš* nedera reikšti kiekio, svorio, atstumo ir laiko trukmės viršijimo.

Itin dažnai klystama, kai norint nusakyti veiksmo priemonę pasitelkiamas daiktavardžio *pagalba* įnagininkas. Tokios konstrukcijos turi būti keičiamos įnagininku ar pusdalyviu bei padalyviu visiškai atsisakant daiktavardžio *pagalba*.

Dar viena sintaksės klaida, priklausanti didžiosioms kalbos klaidoms, – tai klaidingai vartojama bendratis su jungtuku *kad* tikslui ir priešasčiai reikšti šalutiniuose sakiniuose. Šios konstrukcijos paprastai taisomos padalyviu *norint*.

Literatūra

- Kalbos patarimai*. 2002. Kn. 1: *Gramatinės formos ir jų vartojimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 79 p.
- Kalbos patarimai*. 2003. Kn. 2: *Sintaksė*: 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 132 p.
- Kalbos patarimai*. 2003. Kn. 2: *Sintaksė*: 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 120 p.
- Kalbos patarimai*. 2003. Kn. 2: *Sintaksė*: 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 46 p.
- Kalbos patarimai*. 2005. Kn. 4: *Leksika*: 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 118 p.
- Kanceliarinės kalbos patarimai*. 2002. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 340 p.
- Kaulakienė, A.; Petrėtienė, A.; Rutkienė, L.; Žukienė, R. 2008. *Kalbininkų patarimai studentams: teorija ir praktika*. Vilnius: Technika. 148 p.
- Paulauskienė, A. 2004. *Lietuvių kalbos kultūra*. Kaunas: Technologija. 256 p.
- Šukys, J. 2006. *Kalbos kultūra visiems*. Kaunas: Šviesa. 335 p.

TYPICAL LEXICAL AND SYNTACTICAL MISTAKES IN TECHNICAL TREATISES

D. Gedzevičienė

Abstract

The present article suggests the analysis of typical mechanically made lexical and syntactical mistakes appearing in treatises. The article also provides the examples of mistakes found in this book. Causes for language mistakes (mistakes in using the wrong words, cases and prepositions) and correction of errors are given.

Keywords: lexical mistake, syntactical mistake, semantic mistake, calque, barbarism.